

"Mən türk qardaşıma güllə ata bilmərəm"

Şamxor (Şəmkir) rayonunda məsul vəzifə sahibi, habelə yeni hökumətin yanında sözü keçən Piri oğlu Əli 1918-ci il "Eşelon davası"nın, 1920-ci il Gəncə üsyanının, neçə-neçə erməni-müsəlman münaqişəsinin iştirakçısı olmuş Qədim ağanın böyük oğlu Zeynal ağanı, onunla yoldaşlıq edən Kərbalayı Əhməd oğlu Yusif ağanı yaxşı tanıyırdı.

Zeynal ağa təhsilli, ədəb-ərkanlı birisi idi. O, ilk təhsilini kənddə molla yanında almışdı, sonra Aninnoda (indi Şəmkir rayon mərkəzi) almanlara məxsus dördsinipli məktəbi bitirmişdi. Hərbi olmağa böyük həvəs göstərdiyindən atası onun istəyini məmnunluqla qarşılamışdı. Aparıb Tiflisdə hərbi məktəbə qoymuşdu. Hərbi məktəbi uğurla başa vuran Zeynal ağa Bədirbəyli az sonra Rusiyada da hərbi məktəbdə oxumuşdu. O, rus və ərəb dillərini yaxşı bilirdi.

Zeynal ağa çar ordusunda xidmətdə olarkən, 1913-1914-cü illər rus-türk müharibəsinin iştirakçısı olub. Döyüşlərin şiddətli vaxtı biləndə ki, rus əsgərləri, türklərə qarşı vuruşur, döyüşdən boyun qaçırır: "Mən türk qardaşlarıma güllə ata bilmərəm" deyib, silahını yerə qoyur, hərbi andını pozur və çox çətinliklə də olsa baş götürüb birbaşa Azərbaycana - Şəmkiyə gəlir. Atasının təsərrüfatında müəyyən işlərə rəhbərlik edir. Arabir qəzet, dərgi almaq üçün həmkəndlisi Yusif ağayla Gəncəyə gedirdi.

Zeynal ağa burada həm də xalqın azadlığı, ölkəsinin müstəqilliyi uğrunda düşünüb-daşınanlarla tanış olurdu.

Zeynal ağanın 29, yaxın dostu Yusif ağanın isə 28 yaşı var idi. Zeynal ağa bölgədə böyük nüfuz sahibi, Cümhuriyyət qurucularına qoşulan, onlara maliyyə dəstəyi göstərən "Müsavat"ın fəalları arasında biri kimi tanınırdı.

Vaxtının çox hissəsini Cümhuriyyətin qayğılarına həsr edən Zeynal ağa Morulda adlı-sanlı kişilərdən olan Bəylər Alırza oğlunun qızı Maya xanıma nişanlı idi. Erməni-müsəlman qırğınları, Cümhuriyyət dövrünün çəkişmələri, Gəncə üsyanı toyun vaxtının uzanmasına səbəb olmuşdu. Bolşevik əsgərləri və NKVD işçiləri tərəfindən iki dəfə həbs edilən məşhur mülkədar və bolşevik quruculuğunun düşməni olan atası Qədim ağanın, eləcə də qardaşlarının qolçomaq kimi həbs edilmək, sürgünə göndərilmək, güllələnmək təhlükəsi xeyir işi əngəlləyirdi.

İşlərin gedişindən gözü su içməyən Şura sədri, Qədim ağanın

uşaqlıq dostu Piri oğlu Əli yaxınlaşan təhlükəni bu ailədən uzaqlaşdırmaq üçün Zeynal ağanı xəlvəti yanına çağırıb tapşırır ki, vəziyyət çox qarmaqarışıqdır, çalış gözə görünmə, baxaq görək, bu işlərin axırı necə olur...

Odur ki, Zeynal ağa dostu Yusif ağayla bir neçə ay idi ki, Kürqırağı meşələrdə, yataqlarda, çobanların yanında, bəzən də təsadüfi tanışların evində gecələyir, qaçaq həyatı yaşayırdılar. Morula, evə-əşiyə yaxın gedə bilmirdilər, gedəndə də gecələr gizlin gəlib, tez də aradan çıxardılar. Əsasən Kürqırağı meşələrdə günlərini keçirər, gündüzlər dükən-bazara dəymək bəhanəsi ilə ətraf kəndlərdə dolaşdılar.

1920-ci il dekabr ayının axırında Zeynal ağa ilə Yusif ağa Qaracəmirlinin üstündəki meşəlikdən çıxıb Alabaşlı stansiyasına gəlirlər. Dəmiryolu vağzalında bufetdən papiros alıb, çəkə-çəkə perronda o baş-bu başa var-gəl edirlər. Onların silahlı, yaraqlı-yasaqlı olmaları buradakı ermənilərin diqqətini çəkir. Gəzinənlərin yaxın kəndlərdən olduğunu zənn edib, hər ikisini perronun sakit küncündə güllələyirlər, üstlərində olan pulu, tapançanı, xəncəri, papirosu, müştüyü və s. götürürlər. Sonra da almanlarla dost və mehriban şəraitdə yaşayan yerli camaatın arasında münaqişə yaratmaq məqsədilə onları "üzümçülük məşğul olan almanlar öl-

dürüblər" deyirlər. Bununla ermənilər yerli azərbaycanlılarla almanları qarşı-qarşıya qoymaq istəyirdilər.

O dövrdə terrorçu erməni dəstələri bu üsulla rusların evlərini qarət edir, qonşunun həyətidən toyuq-cücəsini, mal-qarasını oğurlayıb məqsədlə şəkildə deyirdilər ki, bunu müsəlmanlar, azərbaycanlılar edib. Həmin dəstənin üzvlərindən bir neçəsi utanmadan həтта şahid kimi ermənipərəst rus məmurlarına ifadə də verirdilər: "Mən gördüm Yurikin evini Mamed apardı".

Bolşeviklərin gəlişi ilə dönəlgəsi dönan ailənin Zeynal ağanın ölümündən sonra daha faciəli günləri başlayır. Zeynal ağanın meyiti Alabaşlıdan arabayla Morula - qapıya gətiriləndə nişanlı Maya bərk əsəb sarsıntısı keçirir, havalanır, xəstələnir, az sonra dünyasını dəyişir. Ermənilər tərəfindən öldürülən Zeynal ağanın atası və yaxınları bolşeviklərin qorxusundan nə günahkarı arayıb axtarırdılar, nə də harasa şikayət edə bilirlər. Heç yeni hökumət özü də bu qoşa qətlə maraqlanmırdı.

Şamxor NKVD-sində döyülə-döyülə öldürülən atası Qədim ağanın 40-ı çıxmamış, 1937-ci il sentyabrın 10-da gecənin yarısı qardaşların böyüyü Xəlil ağanı

"qolçomaqsan" deyə üçüncü dəfə həbs edirlər. Əslində, 1933-cü ildə sürgündən qayıdan Xəlil ağanın səsi alınmışdı, onu heç bir sovet idarəsinə, kolxoz işinə yaxın buraxmırdılar. Neçə il idi ki, ailəsinə və özünü həyətəni təsərrüfatı ilə dolandırır. Amma istintaqın gedişində onun sovet hökumətini devirməyə, sarsıtmağa, zəiflətməyə və ayrı-ayrı əksinqilabi cinayətlər etməyə çağıran təbliğat və təşviqatə meyilli olduğunu boynuna qoyaraq, özünün də iştirakı olmadan keçirilən məhkəmə iclasında fəvqəladə üçlüyün 7 oktyabr 1937-ci il tarixli qərarı ilə əmlakı müsadirə edilməklə, "xalq düşməni" elan edilərək 10 il müddətinə - 5 il siyasi hüquqlardan məhrum edilməklə Sibiro - islah-əmək düşərgəsinə sürgün edilir.

* * *

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyasının 1990-cı il 6 mart tarixli qərarı ilə Bədirbəyli Xəlil ağa Qədim ağa oğlu haqqında 1937-ci il 7 oktyabr tarixli qərar ləğv edilmiş, əməlinə cinayət tərkibi olmadığı üçün ona bəraət verilmişdir.

Rəhman SALMANLI,
"Azərbaycan"